

Avdelningen för kunskapsstyrning för
socialtjänsten
Karin Blomgren
Karin.blomgren@socialstyrelsen.se

Regeringskansliet
Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se

Socialstyrelsens yttrande över departementspromemorian En lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (Ds 2024:30)

Socialdepartementets dnr: S2024/02012

Socialstyrelsen avstyrker utredarens förslag bortsett från förslagen 9.4.8, 9.4.9 (delvis), 9.4.13, 10.2.21 (delvis), 11.7.1, 11.7.2, 11.7.3 och 12.6.1 som tillstyrks.

Övergripande kommentarer

Socialstyrelsen instämmer i att det är viktigt att socialtjänsten ges goda möjligheter att i ett tidigt skede fånga upp och agera i syfte att ge samhälleligt stöd och skydd till de barn som bedöms vara i behov av det. Myndigheten har också stor förståelse för de utmaningar som socialtjänsten ställs inför, i de fall samtycke till att ta emot insatser i form av stöd eller skydd saknas. Enligt Socialstyrelsens mening saknas det dock stöd för att den ordning som utredaren föreslår, skulle ge bättre förutsättningar för att nå fram med insatser till barn och familjer.

Rekvisiten för när ett beslut ska få fattas mot den enskildes vilja är enligt Socialstyrelsen lågt ställda. Att barn, unga och vårdnadshavare kan bli föremål för tvingande insatser och särskilda föreskrifter i ett tidigt skede, när *det på grund av särskilda omständigheter finns en risk* för ett visst förhållande eller beteende, innebär en markant sänkning av risknivån för när socialnämnden får besluta om tvång jämfört med idag.

Socialstyrelsen anser inte att skälen för att vidta de föreslagna åtgärderna mot den enskildes vilja står i proportion till det intrång som åtgärden innebär i fråga om bl.a. självbestämmanderätt och integritet.

Myndigheten anser även att rekvisiten är vaga och att tolkningsutrymmet för när en åtgärd ska sättas in är för stort. Det måste ställas mycket höga rättssäkerhetskrav på åtgärder som kan vidtas gentemot en person mot dennes vilja. Myndigheten anser att föreslagna rättssäkerhetsgarantier är otillräckliga för att kunna tillgodose kraven på rättssäkerhet.

Vidare anser myndigheten att möjligheten för socialnämnden att besluta om tvingande insatser i ett tidigt skede kan komma att ske på bekostnad av socialtjänstens motivationsarbete.

Socialtjänstens verksamhet ska utgå från en helhetssyn som omfattar den enskildes behov och resurser och som sätts i relation till det sammanhang och den omgivning som han eller hon är en del av. Stödinsatser ska ges på sådant sätt att den enskilde kan ta tillvara och utveckla sina egna resurser. Vidare ska socialtjänstens verksamhet bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet. Socialstyrelsen anser att den föreslagna ordningen är oförenlig med ett sådant förhållningssätt.

Socialstyrelsen vill särskilt framhålla vikten av att socialtjänsten får förutsättningar för att bedriva ett tillitsskapande arbete. Socialstyrelsen anser att utökade möjligheter för socialtjänsten att fatta beslut som går emot vårdnadshavares, barns och ungas vilja enligt den föreslagna ordningen, riskerar att skada allmänhetens förtroende för den viktiga samhälleliga stödfunktion som socialtjänsten utgör. Utredaren lyfter fram exempel från både Norge och Danmark som visar att så kallade föräldraföreläggande ökar risken för att samarbetet med vårdnadshavare förvärras eller helt uteblir. Eftersom bristande efterlevnad dessutom kan komma att leda till ekonomiska konsekvenser eller ytterligare inskränkningar avseende den personliga integriteten och rörelsefriheten, riskerar besluten att begränsa barns, ungas och vuxnas möjligheter att tala öppet om sin situation för socialtjänsten. Socialstyrelsen menar även att ett genomförande av lagen, i förlängningen, kan medföra att allt färre individer själva vänder sig till socialtjänsten för att söka stöd, skydd eller vård.

Socialstyrelsen uppmärksammar att barn, vårdnadshavare och familjer i huvudsak beskrivs i termer av att de *utgör* ett problem, exempelvis genom att ha en bristande föräldraförmåga, inte vilja samarbeta eller vilja ta emot stöd, istället för att beskriva barn, vårdnadshavare och familjer som *har* problem eller olika utmaningar i vardagen på grund av specifika omständigheter. FN:s barnrättskommitté betonar vikten av att betrakta ungdomsåren, och de egenskaper som är förbundna med dem, som ett positivt utvecklingssteg under barndomen och beklagar att ungdomsåren ofta beskrivs på ett negativt sätt. Kommittén anser att det ger upphov till snäva, problemfokuserade åtgärder, där insatser för att garantera ungdomars rättigheter och stödja dem i utvecklingen av deras fysiska, psykiska, andliga,

sociala, emotionella, kognitiva, kulturella och ekonomiska förmågor får stå tillbaka.¹

Socialstyrelsen anser att risker och nackdelar med förslaget inte har beaktats i tillräcklig omfattning. Socialstyrelsen understryker att den oro, misstro och rädsla som allmänheten kan känna för socialtjänsten inte kan förklaras enbart med senaste årens desinformationskampanj och heller inte tillskrivas vissa grupper i befolkningen. Snarare utgör socialtjänstens mandat att fatta avgörande beslut med konsekvenser för enskildas liv och vardag, i sig, en risk för misstro och bristande tillit. Detta är en reell och ständigt närvarande utmaning för socialtjänsten som behöver hanteras med varsamhet.

Socialstyrelsen ser stora risker med en utveckling som bygger på ett mer utvecklat repressivt inslag i socialtjänstens arbete. Det går inte heller i linje med förslaget om en ny socialtjänstlag som betonar att socialtjänsten ska arbeta förebyggande. Enligt myndighetens uppfattning är ett tidigt förebyggande stöd inte förenligt med tvång. Repressiva inslag riskerar att försvåra socialtjänstens arbete med att få till stånd ett samarbete med barn, unga och vårdnadshavare och att tilliten till socialtjänsten minskar. Socialstyrelsen anser heller inte att det går i linje med att socialtjänstens verksamhet ska bedrivas i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Det saknas stöd från forskning och beprövad erfarenhet för att den föreslagna ordningen är till gagn, vare sig för barn, unga och vårdnadshavare eller för de samhällsproblem som åtgärderna syftar till att lösa.

Socialstyrelsens synpunkter på enskilda förslag och bedömningar

9 Insatser i öppna former och särskilda föreskrifter till vårdnadshavare

9.4.7 Förutsättningar för att i ett tidigt skede besluta om insatser i öppna former när vårdnadshavare inte samtycker

Socialstyrelsen avstyrker förslaget eftersom det innebär en inskränkning i vårdnadshavarens privat- och familjeliv och bestämmanderätt som inte står i proportion till åtgärdens syfte.

Att motivera familjer till att ta emot behövliga insatser utgör en central del i socialt arbete. Delaktigheten är viktig och ett nära samarbete med vårdnadshavare är ofta grundläggande för att kunna ge barnet förutsättningar för en trygg uppväxt. Myndigheten befarar att en möjlighet att i ett tidigt skede besluta om insatser i öppna former utan vårdnadshavares samtycke, kan komma att ske på bekostnad av vårdnadshavares delaktighet och socialtjänstens motivationsarbete.

¹ FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 20 (2016) om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren.

En brist på motivation till att ta emot en insats är en dålig grund för förändring. Insatser under tvång kan medföra att förtroendet för socialtjänsten minskar. När tillit och förtroende saknas, kan det vara svårt att tillgodogöra sig en insats.

De krav som ställs för att beslut ska få fattas mot den enskildes vilja är enligt Socialstyrelsen lågt ställda och ger för stort tolkningsutrymme för när en åtgärd ska sättas in. Att vårdnadshavare kan bli föremål för tvingande insatser och särskilda föreskrifter redan när *det på grund av särskilda omständigheter finns en risk* för att barnet kommer att utsättas för ett visst missförhållande eller utveckla ett beteende, innebär en markant inskränkning i deras rätt till privat- och familjeliv. Det måste ställas mycket höga rättssäkerhetskrav på åtgärder som kan vidtas gentemot en person mot dennes vilja. Socialstyrelsen anser inte att skälen för att vidta de föreslagna åtgärderna mot vårdnadshavarens vilja uppväger det intrång som åtgärden innebär i fråga om bl.a. självbestämmanderätt och integritet.

Myndigheten anser även att skiljelinjen inte tydligt framgår för när beslut om insatser enligt lagen om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas (LIV) ska anses vara befogade, i de fall vårdnadshavare tackar nej till föreslagna öppna insatser enligt socialtjänstlagen (SoL).

9.4.8 Beslut till vårdnadshavare när barnet utsätts för ett förhållande eller uppvisar ett beteende

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget och instämmer i att socialnämnden ska få besluta om insatser till vårdnadshavaren som syftar till att barnets situation förbättras, även om samtycke från vårdnadshavare saknas. Ett sådant beslut kan motiveras med att det ingår som en del i föräldraansvaret att ta emot behövligt stöd för att förbättra situationen för ett barn.

En insats enligt LIV får dock inte medföra att barnet blir kvar i en ogynnsam eller skadlig miljö. Socialstyrelsen betonar att en insats enligt LIV inte får medföra att annan nödvändig vård, exempelvis genom en placering fördröjs.

Kunskapsläget om effekten av öppna insatser är svagt och individuella faktorer kan ha stor inverkan på utfallet. En etisk fråga blir därför hur insatsens nytta ska värderas i förhållande till inskränkningar i enskildas självbestämmande och integritet samt eventuella risker vid genomförandet av insatsen. Socialstyrelsen ser det som väsentligt att socialtjänsten alltid noga överväger hur vårdnadshavarens och barnets individuella situation ser ut, *vilken betydelse insatsen får för barnet* och om eller hur insatsen bidrar till ett samlat arbete för barnets bästa med bland annat motiverande och stödjande arbete för att *stärka vårdnadshavarens föräldraförmåga i förhållande till barnets behov*.

9.4.9 Beslut till vårdnadshavare när barnet vårdas utanför eller i det egna hemmet

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget om beslut till vårdnadshavare när barnet vårdas utanför det egna hemmet mot bakgrund av att det bör finnas möjlighet för socialtjänsten att, i de fall det bedöms lämpligt, kunna ställa krav på föräldrar att ta emot öppna insatser när barnet är placerat utanför det egna hemmet.

Socialstyrelsen avstyrker förslaget i de fall barnet vårdas med stöd av LVU i det egna hemmet, med hänvisning till lämnade synpunkter till avsnitt 10.2.6.

9.4.10 Socialnämnder ska kunna besluta om särskilda föreskrifter till vårdnadshavare

Socialstyrelsen avstyrker förslaget med hänsyn till att det inte är tillräckligt utrett. Myndigheten anser att det inte tydligt framgår hur en särskild föreskrift till vårdnadshavare kommer att *hjälpa barnet eller den unge* eller hur den bidrar till att föräldrar blir *stärkta i sin föräldraroll* om de följer föreläggandet. Förslaget behöver också ställas i relation till att inte alla föräldrar har förutsättningar att *klara av* att utföra de specifika åtagandena eller uppgifterna.

Vidare visar erfarenheterna från den danska utvärderingen att det finns argument som talar emot särskilda föreskrifter till vårdnadshavare utan samtycke. Socialstyrelsen anser inte att det framgår av utredarens förslag hur risker och utmaningar med förslaget undanröjs. Till exempel efterlyser myndigheten en problematisering av de risker barnet kan försättas i om föräldrar till varje pris ska förmå barnet att göra det som socialnämnden har beslutat om. Enligt myndighetens uppfattning kan det leda till konflikter mellan barnet och vårdnadshavarna eller till att barnets situation i hemmet försämras. Socialstyrelsen konstaterar att förslaget framförallt fokuserar på behovet av struktur i vardagen, men missar att sådan struktur behöver kombineras med värme, omsorg och respekt för barnets egna åsikter och rättigheter.

Socialstyrelsen anser att förslaget går emot det sociala arbetets grundläggande uppdrag att bistå med råd, stöd och hjälp. En förflyttning mot mer krav och kontroll kan medföra att detta sker på bekostnad av det tillitsskapande arbetet. Särskilda föreskrifter skulle också kunna innebära att samhället ställer högre krav på föräldrar som lever med någon form av problematik eller utsatthet, än på andra föräldrar.

9.4.13 Uppdrag till Socialstyrelsen om att kartlägga insatser till vårdnadshavare

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att myndigheten får i uppdrag att kartlägga, analysera och ta ställning till om de insatser i öppna former som

erbjuds vårdnadshavare idag fullt ut möter deras behov. Det är viktigt att öka kunskapen om vilket praktiskt stöd som vårdnadshavare kan behöva.

10 Insatser i öppna former och särskilda föreskrifter till barn och unga

10.2.1 Den nuvarande regleringen i 22 § LVU är inte ändamålsenlig

Socialstyrelsen delar inte bedömningen att 22 § LVU inte är ändamålsenlig. Myndigheten ser inte att det är ett självändamål i sig att möjligheten till förebyggande insatser med tvång ska användas i högre utsträckning än idag. En restriktiv tillämpning är rimlig i förhållande till de höga krav som måste ställas på tvångsåtgärder. Enligt myndigheten saknas stöd för att barns och ungas behov av stöd och hjälp tillgodoses genom att tvingande insatser ges i ett tidigare skede än vad som är fallet idag.

10.2.3 Förutsättningar för socialnämnder att i ett tidigt skede besluta om insatser i öppna former till barn och unga när samtycke saknas

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. I likhet med de synpunkter som förts fram avseende förslaget i avsnitt 9.4.7 anser myndigheten att bristande motivation och tvång är en dålig grund för förändring. Insatser under tvång kan medföra att förtroendet för socialtjänsten minskar. Att fatta beslut mot barnets eller den unges vilja inskränker grundläggande fri- och rättigheter och står inte i proportion till åtgärdens syfte.

De krav som ställs för att beslut ska få fattas mot den enskildes vilja är enligt Socialstyrelsen lågt ställda och ger för stort utrymme för tolkningar för när en åtgärd ska sättas in. Skiljelinjen för när beslut om insatser enligt LIV ska anses vara befogade, i de fall vårdnadshavaren, barnet eller den unge tackar nej till föreslagna öppna insatser enligt SoL framgår inte tydligt.

Socialstyrelsen uppfattar att *barnets eller den unges behov* är mindre tydligt i lagförslaget och att fokus istället ligger på att förebygga eller förhindra beteendet i sig. Det saknas dessutom stöd baserat på forsknings- och erfarenhetsbaserad kunskap, för att barns och ungas behov av stöd och hjälp tillgodoses genom att tvingande insatser ges i ett tidigare skede än vad som är möjligt idag. Till skillnad från befintlig reglering i 22 § LVU saknar förslaget en tydlig koppling till att insatsen är nödvändig för att barnet eller den unge har ett behov som behöver tillgodoses genom socialtjänstens insatser. Det saknas även en koppling till att det finns en risk för att barnets eller den unges hälsa eller utveckling skadas.

10.2.4 Samtycke till insatsen saknas

Socialstyrelsen avstyrker förslagen i 10.2.3 och 10.2.5 att socialnämnden ska få möjlighet att besluta om tvingande insatser och särskilda föreskrifter till

barn. Om förslagen ändå skulle genomföras, anser myndigheten att det behövs ett förtydligande av om det är tillräckligt att ett barn som fyllt 15 år inte samtycker till en insats, och vilken betydelse det har om vårdnadshavare lämnar eller inte lämnar samtycke.

10.2.5 Beslut om insatser när ett visst beteende redan föreligger

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Socialstyrelsen anser att eventuella positiva effekter av att besluta om tvingande insatser i ett tidigare skede än enligt 22 § LVU inte är tillräckligt belysta och inte heller risker med förslaget. Det saknas stöd baserat på vetenskap eller beprövad erfarenhet för att en sänkning av risknivån för när socialnämnden kan besluta om öppna insatser med tvång, kan förebygga eller förhindra ett socialt nedbrytande beteende. Det går inte per automatik att dra slutsatsen att bestämmelsen i 22 § LVU, i och med att den används sällan, inte fyller sitt syfte. Myndigheten anser att ytterligare kunskap om bestämmelsens tillämpningsgrad relaterat till de olika vägval som socialnämnden ställs inför samt effekten av insatser av detta slag, behöver ligga till grund för en eventuell nivåsänkning.

10.2.6 Socialnämnder ska kunna besluta om särskilda föreskrifter till barn och unga

Socialstyrelsen avstyrker samtliga förslag om särskilda föreskrifter till barn och unga. Socialstyrelsen understryker att rättigheter som är fastställda i FN:s konvention om barnets rättigheter, såsom rätten till sin privat- och familjeliv i artikel 16, rätten till lek, vila och fritid i artikel 31 eller rätten till skolgång i artiklarna 28 och 29, är rättigheter som barnet har rätt att avkräva staten, inte något som staten ska kunna avkräva barnet. Socialstyrelsen anser att det är problematiskt att använda dessa rättigheter som argument för att tvinga barn till insatser som de inte samtycker till.

Socialstyrelsen bedömer även att förslaget är problematiskt eftersom socialtjänsten inte bara föreslås följa upp insatsen genom kontakter med myndigheter och andra aktörer som omfattas av regler om sekretess och tystnadsplikt. Att exempelvis aktörer som anordnar fritidsaktiviteter eller praktik får kännedom om att barnet eller den unge har kontakt med socialtjänsten, kan vara stigmatiserande och utpekande för barnet.

Nedan lämnas kompletterande synpunkter till specifika förslag.

10.2.7 En särskild föreskrift om skolgång

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Regler om skolplikt regleras i skollagen.

Barnets rätt till utbildning framgår av artikel 28 i barnkonventionen. Rättigheten är inte knuten till någon form av krav eller tvång.

Om förslaget går igenom bedömer Socialstyrelsen att det kan ge upphov till svåra bedömningsituationer för socialnämnden att skilja på skolfrånvaro som bottnar i att skolan inte förmått svara upp mot barnets behov från de situationer där ansvar kan läggas på barnet och vårdnadshavare. Det finns flera olika skäl till att ett barn inte går till skolan, exempelvis att skolgången inte är anpassad efter specifika behov som barnet har eller att skolmiljön inte utgör en trygg plats för barnet att vistas i.

10.2.8 En särskild föreskrift om fritidsaktiviteter

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Socialstyrelsen instämmer i att möjligheten för barn och unga att delta i strukturerade och regelbundna fritidsaktiviteter som leds av trygga vuxna kan motverka risken att ett barn eller ung person begår brott eller utövar annat normbrytande beteende. Detta är baserat på att barn och unga får positiva sociala influenser från kamraterna och de vuxna som leder verksamheten.² Omvänt kan fritidsaktiviteter, under andra omständigheter, istället bli en riskfaktor, exempelvis i form av en kontakt- och rekryteringsyta till kriminella nätverk. Det saknas därför stöd för att fritidsaktiviteter per se, har en positiv inverkan på ett barns hälsa och utveckling, i synnerhet om de genomförs genom tvång.

10.2.9 En särskild föreskrift om praktik och annan sysselsättning

Socialstyrelsen avstyrker förslaget och anser att det saknas övertygande argument för att en föreskrift av detta slag skulle förmå den unge att gå till sin praktik eller sysselsättning mot sin vilja.

10.2.10 En särskild föreskrift om att iaktta nykterhet och drogfrihet

Socialnämnden avstyrker förslaget. Socialstyrelsen anser att en föreskrift om att iaktta nykterhet och drogfrihet innebär ett betydande ingrepp i den personliga integriteten och står inte i proportion till de situationer som föreskrifterna avser. Att beslut om att iaktta nykterhet och drogfrihet fattas enbart på den grunden att det finns en risk för att barnet kommer att utveckla ett beroende, är enligt Socialstyrelsens mening för långtgående.

Socialstyrelsen anser heller inte att förslaget tar tillräcklig hänsyn till bakomliggande orsaker och den komplexitet som kan kopplas till skadligt bruk eller beroende. Även i de fall ungdomar har en beroendeproblematik är det viktigt att tydliggöra att återfall ofta är en del av sjukdomsbilden.

² Socialstyrelsen (2020), Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende, Kunskapsstöd för socialtjänsten.

10.2.11 En särskild föreskrift om att uppehålla sig i bostaden under vissa tider

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Myndigheten anser att den föreslagna särskilda föreskriften om att uppehålla sig i bostaden under vissa tider innebär en kraftig begränsning av barnets eller den unges rörelsefrihet som inte står i proportion till dess syfte. Syftet anges vara att säkerställa barns eller ungas behov av tillsyn, struktur, rutiner och dygnsvila genom att skydda dem från att vistas på olämpliga platser vid olämpliga tider. Socialstyrelsen ifrågasätter om en föreskrift av det nämnda slaget kan komma tillrätta med det.

Att ett barn eller en ung person vistas på en viss plats är inte i sig en riskfaktor för att utveckla ett normbrytande beteende, det är snarare den sociala kontexten som kan utgöra en riskfaktor. Det går inte heller att säga att en enskild riskfaktor leder till att barn och unga utvecklar ett normbrytande beteende utan det är fråga om ett komplext samspel där risk- och skyddsfaktorer på olika nivåer påverkar varandra.

Socialstyrelsen anser att utredaren inte beaktat de risker för barnet eller den unge som föreskriften kan innebära om förhållandena i hemmet är bristfälliga. Myndigheten befarar även att en föreskrift om att uppehålla sig i bostaden under vissa tider kommer att uppfattas som repressiv snarare än stödjande eller skyddande, vilket i sin tur kan påverka barns och ungas syn på socialtjänsten negativt.

Myndigheten noterar att det inte finns någon angiven maxtid för den särskilda föreskriften annat än att nämnden minst en gång var sjätte månad ska överväga om den fortfarande behövs. Enligt myndigheten utgör det en rättsosäkerhet och en risk för att åtgärden pågår längre tid än nödvändigt. Det skapar också en otydlighet gentemot barnet eller den unge. Föreskriften är inte heller begränsad till vissa dagar, exempelvis till helger som är fallet vid ungdomsövervakning. Det skulle kunna innebära att den föreslagna särskilda föreskriften, trots att den inte utgör en straffrättslig påföljd, blir mer ingripande än motsvarande föreskrift vid ungdomsövervakning.

10.2.14 Beslut om insatser och särskilda föreskrifter när en vistelse på ett särskilt ungdomshem eller HVB avslutas

Socialstyrelsen avstyrker förslaget med hänvisning till att befintlig reglering om uppföljning efter en placering är tillräcklig.

Socialstyrelsen konstaterar att det redan idag finns bestämmelser som ger socialtjänsten möjlighet att agera utan samtycke för att barn och unga ska få det stöd och skydd som de behöver efter en placering. Enligt 11 kap 4 b § SoL får socialnämnden besluta om uppföljning av ett barns situation efter det att en placering i ett familjehem, ett skyddat boende eller ett hem för

vård eller boende har upphört (11 kap 4 b § SoL). När vård enligt LVU upphör ska socialnämnden följa upp situationen för barnet (21 b § LVU).

10.2.16 Beslut om särskilda föreskrifter till barn och unga som vårdas i det egna hemmet med stöd av LVU

Socialstyrelsen avstyrker förslaget mot bakgrund av att det saknas skäl för att kombinera tvångsvård i det egna hemmet med särskilda föreskrifter. Eventuella krav som familjen eller den unge har att förhålla sig till när vården genomförs i det egna hemmet, kan enligt Socialstyrelsens mening ske i form av öppna insatser baserat på samtycke eller överenskommelser mellan socialtjänsten barnet, vårdnadshavare eller den unge och framgå av aktuella vård- och genomförandeplaner.

För att vård med stöd av LVU genom en placering av barnet eller den unge i det egna hemmet ska bli aktuellt, måste det så långt som möjligt finnas garantier för att den unge kan få en betryggande omvårdnad där. Att vårdnadshavare, barn och unga ställer sig positiva till LVU i hemmet är därmed ofta en förutsättning för att en placering av detta slag överhuvudtaget ska kunna bli aktuell. Socialstyrelsen bedömer att en placering med stöd av LVU i det egna hemmet främjar tillit och samarbete mellan socialtjänsten och familjen, och ökar förutsättningarna för en fortsatt gynnsam utveckling för berörda barn och unga. LVU i det egna hemmet kan bidra till förbättrat samarbete mellan professionen och enskilda och utgör därmed ett viktigt redskap för socialtjänsten.³ Om förslaget realiserar befarar Socialstyrelsen att socialtjänsten i förlängningen går miste om ett viktigt verktyg att arbeta tillitsskapande och i nära samarbete med familjen även då barnet vårdas med stöd av LVU.

Vidare anser myndigheten att förslaget inte löser problemet med otydliga gränsdragningar mellan nämndens och föräldrarnas uppsiktsansvar i samband med LVU i det egna hemmet. En särskild föreskrift innebär heller inte att socialnämnden får mer insyn i barnets eller den unges situation.

10.2.17 Särskilt övervägande av behov av insatser och särskilda föreskrifter till barn och unga

Socialstyrelsen avstyrker förslaget med hänvisning till att myndigheten avstyrkt att socialtjänsten får besluta om insatser och särskilda föreskrifter till barn och unga utan samtycke, se avsnitt 10.2.6 och 10.2.14.

³ Socialstyrelsen (2023) LVU i det egna hemmet - Kartläggning och analys av hur socialtjänsten tillämpar 11 § andra stycket lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.

10.2.18 Särskilt övervägande av behov av insatser och särskilda föreskrifter till vårdnadshavare

Socialstyrelsen har avstyrkt att socialnämnden ska kunna besluta om insatser och särskilda föreskrifter till barn utan deras samtycke. För det fall förslaget ändå träder i kraft, instämmer myndigheten i att nämnden särskilt ska överväga om det finns behov av att även besluta om insatser eller föreskrifter till vårdnadshavare när nämnden har beslutat om insatser och särskilda föreskrifter till barnet.

10.2.21 Påföljden ungdomsvård utvidgas

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget med undantag för de särskilda föreskrifterna som framgår av 5 kap 2 § 1-3 p. LIV, för det fall den föreslagna lagen träder i kraft. I det fall 22 § LVU upphävs innebär förslaget att domstolen även fortsättningsvis kan välja ungdomsvård framför den mer ingripande påföljden ungdomsövervakning när barnet eller den unge inte samtycker till ungdomsvård. Socialstyrelsen ser dock ett behov av att klargöra hur höga straffmättningsvärden som kan bli aktuellt vid ungdomsvård kombinerat med LIV.

Socialstyrelsen konstaterar att det finns närliggande och i viss mån överlappande förslag som rör ungdomsvård och elektronisk övervakning, se exempelvis *Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga* (SOU 2024:39) och *Straffbarhetsåldern* (SOU 2025:11), vilket gör att det inte går att överblicka de samlade konsekvenserna av förslagen. Det är viktigt att det tas ett helhetsgrepp kring samtliga förslag och att det görs en noggrann utvärdering av de samlade effekterna som förslagen kan få för barn och unga och även för socialtjänstens roll och uppdrag.

11 Tillfällig föräldrapenning och Kostnadsersättning

Socialstyrelsen tillstyrker förslagen i 11.7.1., 11.7.2. och 11.7.3.

Socialstyrelsen delar utredarens bedömning att det finns behov av att, genom en möjlighet att erhålla tillfällig föräldrapenning, underlätta och möjliggöra för föräldrar, och personer som är att likställa med föräldrar, att ta del av insatser i öppna former.

12 Uppföljning och kontroll av socialnämndernas beslut

12.6.1 Socialnämnder ska följa genomförandet av beslutade insatser och särskilda föreskrifter

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget med följande synpunkter.

Socialstyrelsen anser att barnet, oavsett ålder, ska ges förutsättningar för kontakt med socialtjänsten. Myndigheten anser dock att det bör tydliggöras

att uppföljande samtal med barnet utan vårdnadshavares samtycke, bara bör genomföras när det *bedöms lämpligt*. Det är inte givet att ett samtal är lämpligt att genomföra, även om socialtjänsten *får* genomföra det. Risken finns att barnet hamnar i kläm, t ex utifrån lojalitetskonflikt eller en rädsla för repressalier, vilket kan innebära att barnet inte vill eller vågar berätta om sin situation.

Socialstyrelsen bedömer även att förslaget är problematiskt eftersom socialtjänsten inte bara föreslås följa upp insatsen genom kontakter med myndigheter och andra aktörer som omfattas av regler om sekretess och tystnadsplikt. Att aktörer som anordnar fritidsaktiviteter eller praktik får kännedom om att barnet eller den unge har kontakt med socialtjänsten, kan vara stigmatiserande och utpekande för barnet.

12.6.3 Socialnämnder ska få besluta att barn och unga i vissa fall ska lämna drogtest

Socialstyrelsen avstyrker förslaget med hänvisning till att myndigheten avstyrkt förslaget om en särskild föreskrift om att iaktta nykterhet och drogfrihet, se avsnitt 10.2.10. Myndigheten anser inte att syftet med drogtestar står i proportion till den inskränkning i barnets eller den unges rätt till personlig integritet som ett drogtest innebär.

Socialstyrelsen hänvisar även till förarbetena till 22 § LVU där frågan om socialnämnden skulle få besluta att den unge skulle lämna prov för att styrka sin drogfrihet behandlades. Sådana undersökningar bedömdes kunna vara ett stöd i behandlingsarbetet av barn och unga med skadligt bruk eller beroende. Samtidigt betonades att det var stor skillnad mellan att en person samtycker till att visa sin drogfrihet genom att lämna prover och att han eller hon blir tvingad till det. Mot bakgrund av detta, vid sidan av risken för att provtagningen skulle bli starkt integritetskränkande, föreslogs ingen sådan reglering.⁴

Socialstyrelsen noterar att drogtestar beskrivs i termer av en kontrollfunktion. Enligt myndighetens uppfattning är det problematiskt att förslaget inte i tillräcklig grad resonerar kring hur provtagningar kan vara ett stöd i behandlingsarbetet mot ett missbruk eller begynnande missbruk. Socialstyrelsen noterar att formuleringen i 5 kap. 2 § LIV skiljer sig mot vad som står i 32 a § LVU genom att det i LIV formuleras som en skyldighet, och inte som en uppmaning att lämna prov. Det kan enligt Socialstyrelsens uppfattning ge sken av att provtagningen kan genomföras med tvång.

Myndigheten noterar att det inte framgår hur frivilliga överenskommelser om drogtest förhåller sig till den föreslagna befogenheten eller i vilken

⁴ Prop. 1984/85:171 s. 25.

utsträckning det fortfarande är möjligt att använda sig av frivilliga överenskommelser när nämnden har beslutat om en insats till barnet.

12.6.5 Förutsättningar för elektronisk övervakning

Socialstyrelsen avstyrker förslaget med hänvisning till att elektronisk övervakning, som kontrollfunktion, är en alltför ingripande åtgärd mot barn och unga som inte är misstänkta för eller har blivit dömda för brott. Myndigheten ifrågasätter om förslaget är förenligt med legalitetsprincipen.

Elektronisk övervakning innebär ett betydande ingrepp i den personliga integriteten och aktualiserar flera grundläggande fri- och rättigheter. Av 2 kap. 6 § RF följer att var och en gentemot det allmänna är skyddade mot betydande intrång i den personliga integriteten om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes förhållande. Denna grundläggande fri- och rättighet får bara begränsas enligt de förutsättningar som anges i 2 kap. 21 § RF, där det bl.a. anges att begränsningen aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den.

Myndigheten anser inte att utredaren angivit några övertygande skäl till stöd för elektronisk övervakning som ett sätt att kontrollera efterlevnaden av skyldigheten att under vissa tider uppehålla sig i bostaden eller annan anvisad plats som kan liknas med bostad. Av departementspromemorian framgår att ingen av de kommuner utredaren har samrått med har uttryckt ett behov av en sådan kontrollfunktion. Flera aktörer har snarare ställt sig negativa till att denna möjlighet införs (se s. 495-496). Socialstyrelsen konstaterar vidare att den danska regeringen avskaffade regleringen om elektronisk övervakning i samband med barn- och ungdomsförelägganden utifrån att det inte var rätt väg för att förebygga kriminellt och asocialt beteende samt att elektronisk övervakning inte kan ersätta en konsekvent pedagogisk omsorg från vuxna. Socialstyrelsen delar den uppfattningen.

Elektronisk övervakning kan uppfattas som en straffrättslig påföljd av barnet eller den unge, trots att inget brott har begåtts. Socialstyrelsen ser därför en överhängande risk att barns och ungas syn på socialtjänsten påverkas negativt i de fall elektronisk övervakning genom fotboja tillämpas, och att socialtjänsten ses som kontrollerande istället för stödjande och hjälpende. Myndigheten ser även en risk för att den unge identifierar sig som brottslig. Förutom att tvingas att övervakas genom GPS-teknik, kan fotbojan innebära begränsningar i vardagen av praktisk och social karaktär och upplevas som stigmatiserande. I vissa kretsar skulle en fotboja också kunna betraktas som en ”statussymbol”.

12.6.16 Handräckning och tillfälligt omhändertagande av Polismyndigheten

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Handräckning och tillfälligt omhändertagande med bistånd av polisen är ett stort ingrepp i den personliga integriteten och kan väcka stor uppmärksamhet och olägenhet för barnet eller den unge. Socialstyrelsen anser därmed inte att åtgärderna utifrån en behovs- och proportionalitetsbedömning överväger det ingrepp i den personliga integriteten som ett tillfälligt omhändertagande eller en polishandräckning innebär.

Socialstyrelsen vill erinra om att JO i ärenden som rör handräckning enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga vid ett flertal tillfällen uttalat att socialnämnden endast i nödfall bör begära polishandräckning och när det finns grundad anledning att anta att särskilda tvångsbefogenheter som handräckning innebär behövs.⁵

13 Konsekvenser vid bristande efterlevnad av socialnämndernas beslut

13.2.3 Socialnämnder ska ha möjlighet att förena vissa beslut med vite

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Myndigheten anser inte att det är en lämplig eller ändamålsenlig konsekvens att förena beslut om insatser till vårdnadshavare med vite.

13.2.4 Sociala konsekvenser vid bristande efterlevnad av ett beslut om insats eller särskild föreskrift

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Samtal som en social konsekvens vid bristande efterlevnad är varken lämpligt, ändamålsenligt eller resurseffektivt. Myndigheten anser att det är tillräckligt med samtal inom ramen för socialtjänstens uppföljning och med huvudsakligt syfte att motivera till förändring och till att ta emot relevanta stödjande insatser.

14 Bestämmelser om handläggningen och förfarandet för beslut enligt LIV

14.13 Läkarundersökning och 14.14 Handräckning till läkarundersökning

Socialstyrelsen avstyrker förslagen om att nämnden ska kunna besluta om läkarundersökning och handräckning till läkarundersökning. Socialstyrelsen anser inte att skälen för åtgärderna uppväger det besvär och den olägenhet

⁵ Se JO 1981/82 s. 172 och JO 1989/90 s. 248.

som den innebär för barnet eller den unge i fråga om bl.a. självbestämmande och integritet.

Av 2 kap. 6 § första stycket regeringsformen följer att var och en är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Uttrycket kroppsligt ingrepp avser främst våld mot kroppen men omfattar även läkarundersökningar. JO har uttalat att socialnämnden endast i undantagsfall bör utnyttja befogenheten att besluta om läkarundersökning.⁶

15 Allvarssamtal när barn och unga misstänks för brott

15.3.2 En lagstadgad skyldighet för socialnämnder att kalla till allvarssamtal

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Socialstyrelsen anser att det saknas skäl för att införa ett lagstadgat krav om att en specifik arbetsmetod i form av allvarssamtal ska tillämpas vid en viss händelse eller problematik. Redogörelsen i avsnitt 15.2.3 visar på avsaknaden av eller bristen på vetenskapliga studier om effekten av bekymringssamtal eller allvarssamtal som metod för att bryta en negativ utveckling hos barn och unga som misstänks för eller har begått sitt första brott.

Socialstyrelsen anser att förslaget i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare om att en socialnämnd genast ska underrättas om någon som inte har fyllt 21 år är skäligen misstänkt för ett brott som kan leda till fängelse är tillräckligt.

15.3.7 Uppdrag till Socialstyrelsen

Eftersom Socialstyrelsen avstyrker förslaget om allvarssamtal avstyrks även förslaget om att myndigheten får i uppdrag att ta fram vägledning eller riktlinjer för allvarssamtalets innehåll och dess genomförande.

⁶ Se JO 1994/95 s. 292n

Beslut om detta yttrande har fattats av ställföreträdande generaldirektören Urban Lindberg. I den slutliga handläggningen har avdelningscheferna Sabina Orstam och Pär Ödman och enhetschefen Annika Öquist deltagit. Utredaren Karin Blomgren har varit föredragande.

SOCIALSTYRELSEN

Urban Lindberg

Karin Blomgren